

МІНІСТРУ ІМ. І. П. ШАМЯКІНА

Кунгер Н. М. (Мазыр, Беларусь)

**ВЫЯЎЛЕННЕ АЎТАРСКІХ ПОГЛЯДАЎ НА ЧАС І ПАДЗЕІ Ў ТРЫЛОГІІ
ЯКУБА КОЛАСА “НА РОСТАНЯХ”**

Паняцце “аўтар” – адно з галоўных у літаратуразнаўстве. Яно мае некалькі значэнняў. Па-першае, гэта рэальная асоба, канкрэтны, надзелены талентам чалавек, якому належыць аўтарства мастацкага твора. Па-другое, постаць аўтара яўна, рэальная ці падтэкстава значна, падкрэслена (праз аб’ектыўны каментарый) прысутнічае ў мастацкай прасторы твора.

У кнізе прафесара В. П. Рагойшы “Тэорыя літаратуры ў тэрмінах” адзначаецца: “Аўтар (лац. autor – віноўнік, заснавальнік) – пісьменнік, стваральнік арыгінальнага твора: верша, паэмы, апавядання, рамана, п’есы і гэтак далей. У шырокім сэнсе аўтар – стваральнік пэўных духоўных каштоўнасцей у галіне мастацтва, навукі, тэхнікі” [1, с. 45]. У дадзеным выпадку размова ідзе пра аўтара як рэальную асобу з пэўным

лэсам, біяграфіяй, са сваім комплексам індывідуальных якасцей. Аднак можна разглядаць аўтара і ў яго ўнутрытэкставым увасабленні. Аўтар пэўным чынам падае і асвятляе рэчаіснасць, яе ацэньвае і асэнсоўвае, абпіраецца на рэальныя гістарычныя факты, падзеі, уласны жыццёвы вопыт. Не выключэнне і Якуб Колас. Письменнік не толькі адлюстравваў гістарычныя падзеі ў сваіх творах, але і непасрэдна выказаў свае адносіны да часу і фактаў, якія знайшлі сваё ўвасабленне ў мастацкім тэксце.

Часта ў творах письменніка спосабам выяўлення аўтарскай рэакцыі служыць каментарый. Прыкладна эпас Якуба Коласа – гэта спроба стварыць шырокую карціну рэчаіснасці, асэнсаваць складаныя сацыяльныя працэсы, якія адбываліся на Беларусі. Напрыклад, трылогія Якуба Коласа “На ростанях” вылучаецца ўменнем письменніка бачыць жыццё ва ўсіх яго супярэчнасцях, спалучаць сапраўдныя факты з мастацкай фантазіяй, глыбока асэнсоўваць грамадскія падзеі. Прыкладна выбірае тыя эпізоды і факты, якія непасрэдна і цесна звязаны з асноўнымі гістарычнымі працэсамі.

Час у творы мае канкрэтныя рамкі. Аўтар пачынае трылогію падзеямі 1902 года. Канчаецца твор сцэнай, калі Андрэй Лабановіч выходзіць з турмы, – гэта 15 верасня 1911 года. У мастацкім тэксце непасрэдна пераплятаецца апавяданне аб падзеях, часе і людзях, якія прымалі ў іх удзел. Час накладвае свой адбітак на падзеі, а падзеі характарызуюць час. Выказаць сваю ацэнку, пазіцыю адносна тых ці іншых падзей письменніку дапамагае аўтарскі каментарый.

Якуб Колас працаваў над трылогіяй больш за трыццаць год. Першыя дзве часткі напісаны ў 20-я гады, апошняя – у 50-я. Такая часавая дыстанцыя паўплывала на характар каментарыяў, ацэнку падзей.

Каментарый дазваляе письменніку рабіць пераход ад адной з’явы да другой, выконваючы пры гэтым інфармацыйную функцыю. “У студзені 1904 года пачалася вайна з Японіяй.

І сама гэтая Японія і тыя прычыны, што спарадзілі вайну, былі не вельмі вядомы шырокім колам насельніцтва, асабліва вясковага. А толькі цяпер сялянская мова пабагацела на два словы: “Апонія і апонцы”, але за гэтымі словамі хаваўся вельмі цёмны змест, як быў цёмным і самы сэнс вайны” [2, с. 319].

Твор пісаўся праз многа год пасля падзей, пра якія ў ім раскажана, а гэта дало магчымасць аб’ектыўна ацаніць іх. З дадзенага ўрыўка добра відаць, што вясковае насельніцтва адарвана ад вялікага свету, да яго даходзіць толькі водгаласак падзей, якія адбываюцца ў краіне. Тым не менш, аўтар акцэнтнае ўвагу на тым, што вайна многімі ўспрымалася як нешта не вельмі значнае, бо яны былі ўпэўнены ў перамозе вялікай Расіі. Такой думкі напачатку прытрымліваўся нават Андрэй Лабановіч: “Пад уплывам тэндэнцыйнага і аднабоковага асвятлення іх, выпуклення гераічнага боку і наўмыснага закрывання вачэй на цёмныя бакі, у Лабановіча злажылася ўяўленне, у корані фальшывае, аб вяцкіх здольнасцях царскай Расіі і аб яе непераможнасці ў вайне. Вось чаму і цяпер ён падзяляў моцную ўпэўненасць у тым, што Японія ў гэтай вайне будзе пабіта, як падзялялі гэтую ўпэўненасць і дзясяткі тысяч адураных фальшывым аднабокім выхаваннем людзей” [2, с. 324]. Напэўна, вайна, а пазней рэвалюцыя ў далейшым дазваляць Лабановічу зірнуць на свет па-іншаму.

Письменнік з дапамогай каментарыя выяўляе паводзіны кіраўніка краіны, тое, як аргументаваў ён пачатак вайны: “Цар Мікалай зараз жа падпісаў маніфест, паведамляючы, што дзёрзкі вораг напаў ні з таго ні з с’яго на нашу эскадру ў Порт-Артуры, напаў спотайку, як злодзей, не паведаміўшы, не абвясціўшы вайны, за што і трэба пакараць яго, заступіцца за гонар Андрэўскага с’яга, а таму і абвясчаецца японцам вайна. Цар не забыўся прыхапіць на свой бок і госпада бога, выказваючы надзею на сілу рускай зброі. Ён зварачаўся да вернага прастола дваранства і

вернападданных сялян, заклікаючы іх выканаць свае абавязкі і спадзеючыся ад іх усялякага геройства, якога ў нас ніколі не бракавала” [2, с. 320].

Аўтар асуджае кіраўніцтва краіны, якое імкнецца зняць з сябе адказнасць за падзеі, вось і шукае вінаватых. Письменнік, асэнсоўваючы вайну з Японіяй, выяўляе слабыя бакі ўлады, якая не здольна абараніць краіну. Невыпадкова, што пераможцай у вайне стала Японія. Каментарый, у якім аўтар выказвае свае адносіны да гістарычных падзей, даволі вялікі па аб’ёму. Гэта тлумачыцца тым, што письменнік не толькі дае ацэнку часу, але імкнецца растлумачыць усю складанасць гістарычных абставін.

Так, першая руская рэвалюцыя знайшла свой водгаласак і на беларускай зямлі: “Трозны вагар зямельных бунтаў пакаціўся па неабсяжных прасторах царскай Расіі, скутай астрогамі і ланцугамі няволі, пакаціўся бляскам пажараў, клубамі дыму, афарбоўваючы ў крываваы колер халоднае асенняе неба. Адвечная сялянская прага да зямлі і гэтае неўміручае імкненне да волі цяпер выліваецца ў адным глухім, няўцямным ракатанні, гудзе і ідзе нястрыманым поступам, разбураючы ўсё на сваёй дарозе” [2, с. 348].

Перад намі малюнак народнага бунту. Аўтар не каментуе сэнс падзей, але адносіны да іх даволі адчувальныя. Ён падтрымлівае гэту моцную народную сілу, якая паўстала супраць пануючага ладу, стаміўшыся жыць астрогамі і ланцугамі няволі.

Свае адносіны да падзей і часу письменнік даволі часта выяўляе праз адносіны да іх героя твора і разам з ім прыходзіць да высновы, што народ не сам вінаваты ў сваёй цемнаце і адсталасці. Такім яго зробіў царска-памешчыцкі рэжым. Блізкасць поглядаў письменніка і Лабановіча адчувальная ў петыцыі, якую напісаў малады настаўнік: “Несправядлівасць, што чынілі вякамі сялянству паны і чыноўнікі, той цяжкі стан, у якім апынулася яно ў выніку гэтай несправядлівасці, змусіла сялян саміх узяцца за справу скасавання гэтай несправядлівасці” [2, с. 351].

З дадзенага ўрыўка можна меркаваць не толькі аб адносінах да падзей Лабановіча, але і аб грамадзянскай пазіцыі аўтара. Письменнік не хоча заставацца ў баку, ён імкнецца быць актыўным удзельнікам падзей і абставін, якія склаліся на Беларусі.

Паказаўшы паўстанне народнай масы, праявіў пераходзіць да разваг аб жорсткай рэакцыі, якая настала пасля падаўлення рэвалюцыі: “Па кім жа галосіць віхура? Можа, па тым усенародным выбуху гневу і абурэння супраць царскага, памешчыцкага гнёту, выбуху, які заліваюць зараз кроўю пастаўшых пры дапамозе карных экспедыцый, шыбеніц, расстрэлаў, узаконеных царом і “святою” царквою?” [2, с. 372].

Письменнік ставіць пытанне перад сабою і чытачом і тут жа спрабуе на яго адказаць. Ён добра разумее ўсю складанасць часу, сэнс жорсткай рэакцыі. Адчуваецца аўтарскае асуджэнне, бо ўлада, а разам з ёю так званая “святая” царква, якая павінна прапаведаваць закон божы і перш за ўсё “не забі”, успрымае як неабходныя і законныя такія страшныя меры пакарання.

Другая і трэцяя часткі трылогіі прыкметна адрозніваюцца ад першай характарам каментарыя. Гэта абумоўлена перш за ўсё задачай, якую ставіў перад сабой праявіў. Дзве апошнія часткі твора скіраваны на адлюстраванне панарамы грамадска-палітычнага жыцця краіны, а не на выяўленне пачуццяў і думак галоўнага героя. Калі аўтарскі каментарый у першай кнізе выкарыстоўваецца найперш для таго, каб дапамагчы выявіць сутнасць Лабановіча, то ў другой і асабліва трэцяй – гэта ўжо адзін са сродкаў выяўлення аўтарскай рэакцыі на час і падзеі.

Разам з аўтарам чытач вандруе па старонках трылогіі, прыслухоўваецца да разваг сталага, пазнаўшага жыццё чалавека, які бачыць і ўспрымае свет ва ўсіх яго складанасцях і супярэчнасцях: “Колісь, яшчэ ў дні юнацтва, мяне зачароўвалі прасторы зямлі з іх шматлікімі гаманкімі дарогамі, шырокімі і вузкімі, роўнымі і крывымі, наабапал якіх сям-там вынікалі купчастыя ліпы, стромкія таполі або старыя кучаравыя

хвоі. Мяне вабілі неакрэсленыя далечы, маўклівыя і мудрыя ў сваёй задумлёнасці, з іх узгоркамі, далінамі і крыніцамі, з тонкімі палоскамі лясоў на небасхіле, дзе зямля нібы сходзіцца з небам. І ўсё гэта прыкрывалася празрыстаю заслонаю сіняватай смугі.

Што хаваецца за заслонаю сінечы-смугі? Якія праявы, якія людзі сустрэнуцца мне на шляху вандравання? Праз якія абшары зямлі пройдуць пуцявінкі і куды яны прывядуць?

Нічога цікавейшага на свеце не было тады для мяне, як прыўзняць заслону сінечы і зазірнуць за яе рубяжы. Там, думалася, я знайду ўсе адказы на пытанні, пазнаю таямніцы жыцця. Жыццё ж такое складанае і так многа ў ім нечаканасцей, крутых паваротак, што неспакушанаму юнаку цяжка было разабрацца ва ўсіх разнастайных праявах і ацаніць іх так, як яны таго заслугоўвалі. Вось чаму так радасна было ісці ўсё далей і далей, каб зведаць невядомае, убачыць нябачанае” [2, с. 501].

Аўтар – гэта чалавек, за плячыма якога не адзін дзясятак гадоў і які з вяршыні сталасці можа пераасэнсавачь усё сваё жыццё, падзеі і час. Аўтарскі каментарый у дадзеным выпадку дапамагае пісьменніку непасрэдна ўзаемадзейнічаць з чытачом, уключыць яго ў мастацкую плынь тэксту.

Якуб Колас імкнуўся да шырокага паказу грамадска-палітычнай барацьбы, якая ішла ў Расіі і закранула Беларусь, да выяўлення сутнасці тых падзей, якія адлюстроўваюць узлёты і спады рэвалюцыі. Трылогія “На ростанях” дае ўяўленне аб тых працэсах, якія адбываліся на Беларусі ў часы рускай рэвалюцыі.

Каментарый выступае як спосаб выражэння аўтарскай рэакцыі на падзеі часу і эпохі, змяшчае ў сабе аб’ектыўную ацэнку падзей, дазваляе чытачу разабрацца ў тых працэсах, якія адбываюцца на Беларусі, утрымлівае ў сабе нямала інфармацыйных паведамленняў, вельмі істотных для выражэння адносін аўтара да адлюстроўваемых падзей.

Літаратура

1. Рагойша, В. Тэорыя літаратуры ў тэрмінах: Дапаможнік / В. Рагойша. – Мінск: Бел. энцыклапедыя, 2000. – 384 с.
2. Колас, Я. На ростанях / Я. Колас. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2000. – 704 с.